

De economische grondslagen van het federalisme van de Lega Nord

Drie Italiaanse wanverhoudingen

In Italië over federalisme praten betekent zoveel als over de Lega Nord praten. Zozeer is de kwestie van het federalisme verbonden met de geschiedenis van deze partij. Bovendien staat de Lega Nord centraal in de discussies over de aanval op de Grondwet. De partij van Bossi is een van die politieke krachten die het institutionele kader, voortvloeiend uit de grondwet van 1948, in zijn geheel wil omverwerpen. In feite loopt de ontwikkeling van de Lega Nord gelijk met het einde van de Eerste Republiek. Eerst schrompelt het cliëntelisme ineen als gevolg van de huizenhoge overheidsschuld. Daarna volgen de onderzoeken in het kader van de campagne “Schone handen”. Twee klappen die begin jaren 1990 in het noorden de Lega op het voorplan brengen, parallel aan het uiteenvallen van de Christen democratie (DC) en de Italiaanse socialistische partij (PSI). Toch is de partij van Bossi vandaag als een van de oudste vertegenwoordigd in het parlement. Uiteindelijk is ze een van de grootste politieke successen van de voorbije twintig jaar, in sommige opzichten zelfs een groter succes dan het *berlusconisme* zelf.

In 1994 voorspelde Gad Lerner in zijn voorwoord bij *Il grande camaleonte* van Giovanna Pajetta^[1] dat de Lega Nord zou worden opgeslokt door de “goede” liga, de Forza Italia. Deze maakte namelijk tal van hun thematieken tot de hare, te beginnen met het afzweren van de politiek, een typisch thema van het *legisme*.^[2] Zelden zat een prognose er zo naast: zestien jaar later bestaat de Lega Nord niet alleen nog steeds, maar ze werd bovendien voor Berlusconi een hoogst noodzakelijke bondgenoot die ze naar believen kan chanteren. Bij de Europese verkiezingen in 2009 zagen we al een stemmenverschuiving van de PdL (*Il Popolo della Libertà*, de partij van Berlusconi die in de plaats kwam van de Forza Italia) naar de Lega Nord. Bij de regionale verkiezingen in 2010 werd het een echte aderlating. Een derde tot bijna de helft van de stemmen van de PdL gingen naar de Lega. Voegen we hier nog aan toe dat de Lega in 2009 en nog veel meer in 2010 de Po is overgestoken: ze drong door tot de rode regio's, Emilia-Romagna, Marche en zelfs tot Toscane, vooral in de steden Pisa en Prato. Daar droegen ze bij aan de verkiezing van de eerste rechtse burgemeester sinds 1945.

Het is dus fundamenteel om de betekenis van de Liga en de grondslagen van haar succes te begrijpen. Jammer genoeg beperkt de analyse van het *legisme* zich dikwijls tot een scheldpartij, gebaseerd op secundaire kwesties, op beeldvorming en uiterlijke aspecten. Dat is uiteindelijk alleen bevorderend voor het politieke en ideologische *kameleonkarakter* en voor de zin voor provocatie in de media, zo kenmerkend voor haar leiders. Maar wij moeten verder kijken dan deze façade en trachten de structurele redenen van haar succes te begrijpen. Deze redenen vinden we in de bekwaamheid van de Lega Nord om met haar propaganda en haar politiek programma de vinger te leggen op fundamentele problemen. Ook al zijn de voorgestelde oplossingen niet alleen reactionair, maar bovenal niet bij machte om wat dan ook op te lossen. De wortels van het sterker worden van het *legisme* zijn verweven met de drie voornaamste wanverhoudingen die Italië kenmerken.

De enorme economische kloof tussen noord en zuid

Ook in andere sterk kapitalistische landen bestaan meer ontwikkelde en meer achtergebleven regio's. In Italië is deze opdeling echter veel scherper. We hebben te maken met een geografische breuklijn die het land met haast chirurgische nauwkeurigheid in twee stukken verdeelt. Het volstaat om wat dit betreft de twee dichtst bevolkte regio's uit het noorden en het zuiden te vergelijken, Lombardije en Campanië. Laat ons bijvoorbeeld kijken naar het bruto binnenlands product (bbp) per hoofd van de bevolking in 2006, met index 100 voor de hele bevolking van het Europa van de 27. Lombardije bereikt dan 135,1 en staat daarmee op de 26^e plaats in Europa. In Campanië haalt met index 66,9 slechts de 222^e plaats.^[3] Terwijl de

meeste regio's in het centrum en het noorden het niveau halen van de rijkste regio's in het hart van EU, bevindt het zuiden zich in de onderste deel van het klassement. Dit is de belangrijkste wanverhouding in de Italiaanse samenleving. Ze vormt waarschijnlijk een van de voornaamste remmen op de Italiaanse economie. Het allerergste is dat het economisch gewicht van het zuidelijkste deel van het land in de nationale economie – na een periode tussen 1970 en het begin van de jaren 1990, waarin het verschil verkleinde dankzij staatstussenkomsten –, in 2009 opnieuw op hetzelfde niveau staat als in 1951 (23,9 %). Precies als gevolg van de ontmanteling van deze overheidstussenkomst in de economie houden het zuiden en het noorden niet langer gelijke tred en is de situatie van het zuiden ten opzichte van het centrum en het noorden verslechterd.

Een buitengewoon groot aantal kleine en middelgrote ondernemingen

Een ander kenmerk van de Italiaanse economie in vergelijking met andere hoogontwikkelde landen is het veel grotere gewicht van minibedrijfjes in de industriële en economische structuur. In Frankrijk tellen we 212.000 bedrijven met 1 à 9 werknemers, in Spanje 173.000 en in Duitsland slechts 118.000, maar in Italië zijn dat er 430.000. Deze wildgroei van kleine bedrijfjes toont zowel de achterstand van sommige sectoren als de grootschalige toepassing van het *toyotisme*, een wijdverspreide praktijk van onderaanneming. Het doel hiervan is: de weerstand van de arbeiders verzwakken en het probleem oplossen van een te grote kapitaalaccumulatie. De grote onderneming is niet echt verdwenen, maar wel gereorganiseerd. We kregen een segmentering over het hele grondgebied van alle onderdelen van het productieproces in een ontelbaar aantal kleine bedrijfjes. Als toeleveranciers werken ze dikwijls maar voor een klant en zijn dan ook sterk afhankelijk. Deze bijzonderheid van de Italiaanse industriële structuur heeft ook zijn weerslag op de samenstelling van de producerende arbeidersklasse. 25,6 % van de arbeiders werkt in deze minibedrijfjes, tegen gemiddeld 13,9 % in het Europa van de 27 en tegen 6,6 % in Duitsland en 12,6 % in Frankrijk. [\[4\]](#)

Zoals we zullen zien, heeft de bijzondere samenstelling van de Italiaanse arbeidersklasse een grote rol gespeeld in de samenstelling van het sociale blok van de Lega Nord.

De afkeer van de staat

De oorsprong van dit fenomeen ligt in een diep verankerd beeld over de inefficiëntie van de staat, vooral in de dienstensector en op het vlak van de infrastructuur. Een uiterst zware belastingsdruk versterkt dit beeld nog. Alhoewel in werkelijkheid een groot gedeelte van de burgerij door belastingontduiking en het niet aangeven van inkomsten ontsnapt aan belastingheffing of kan genieten van lagere heffingen (in het bijzonder op onroerende goederen) en van aanzienlijke staatshulp, is de afkeer van de staat toch algemeen verspreid in de hele samenleving, zowel bij de grote en de kleine burgerij als bij de arbeidersklasse. Dit is geen nieuw verschijnsel, in die zin dat de kapitalistische onderneming altijd al een schijnbaar tegenstrijdige houding heeft gehad tegenover de staat. Enerzijds is de staat onontbeerlijk voor de accumulatie van kapitaal (en het handhaven van de orde), anderzijds ziet men de staat als bron van nutteloze uitgaven. Feit is dat de rol van de staat verandert in functie van de omstandigheden in de cyclus van kapitaalaccumulatie en klassenstrijd. De staat is immers het, nooit neutrale, toneel van de strijd tussen klassen en bepaalde fracties van klassen.

Lega Nord, de partij van kleine en middelgrote ondernemers

De specifieke kenmerken van de economie en van de Italiaanse maatschappij hebben een brede laag kleinburgerlijke ondernemers geschapen. Op termijn hebben ze geleid tot een verlaging van de competitiviteit en van de productiviteit per werknemer, omdat deze KMO's minder schaalvoordelen konden realiseren. Ze zijn ook niet in staat om dure nieuwe technologieën te installeren. De hefboomen voor competitiviteit waaraan de KMO's de voorrang gaven, waren dan ook

competitieve devaluaties – zolang er nog sprake was van de lire – , lage lonen en vooral belastingontduiking en fraude met de sociale bijdragen. Deze kenmerken liggen aan de basis de afkeer van de KMO's voor elke vorm van reglementering en bijgevolg tegen de staatsmacht.

De concentratie van KMO's in het noorden accentueerde bovendien de aversie tegen de staat als herverdelers van de rijkdom op nationale vlak (voornamelijk voor het zuiden). Deze herverdeling gebeurt immers onder de vorm van heffingen in het noorden, de regio waar een groot deel van deze nationale rijkdom wordt geproduceerd. We mogen echter niet uitgaan van de gedachte dat de wanverhouding tussen noord en zuid een gevolg is van deze keuzes. Vanaf het begin van de 20^e eeuw zorgen de herverdelingsmechanismen er juist voor dat de onderontwikkeling van het zuiden een voorwaarde wordt voor de ontwikkeling van het noorden.

In werkelijkheid draait het hier niet zozeer om het anti-etatisme, maar veeleer om de strijd, gevoerd door een deel van de Italiaanse burgerij in het noorden, om zich te verzekeren van de inkomsten uit de financiële transfers van de staat. De kritieken op de overheid vanuit de economie en de industrie richten zich dus uiteindelijk op de centrale staat als dusdanig, in plaats van op de structurele zwakheden van de KMO's in het noorden. Ze houden uiteindelijk ook een keuze in voor ontmanteling van overheidsbedrijven.

De Lega Nord, als de organieke vertegenwoordiger van de KMO's in het noorden, heeft zich van bij haar ontstaan opgeworpen als de vertolker van deze eisen. Het karakter van partij van de kleine en middelgrote ondernemers komt nog duidelijker naar voren in de oppositie van de Lega Nord niet alleen tegen de staat (en tegen de partijen aan de macht), maar ook tegen het grootkapitaal. In 1992 vatte Bossi dit helder samen: “We kunnen alleen maar vaststellen dat, anders dan de kleine en middelgrote ondernemingen die de echte dragende structuren zijn van het *made in Italy*, precies het grootkapitaal de grootste happen uit de staatshulp heeft opgeslokt via grote akkoorden, afgesloten achter de schermen, en op die manier de kleine en middelgrote ondernemingen op gedwongen dieet heeft gezet. (...) De kleine en middelgrote ondernemingen zijn de grote slachtoffers, geofferd op het altaar van het rampzalig financieel beleid van dit regime.”^[5]

De hierboven opgesomde zwakheden van de Italiaanse economische structuur zijn in het begin van de 21^e eeuw nog verscherpt. De rijkere regio's in het noorden hebben het zwaarst te lijden onder de achtergang. Bekijken we het bbp per hoofd van de bevolking tussen 2002 en 2006, met index 100 voor het Europees gemiddelde: Lombardije zakte in van 149,5 naar 135,1 en Emilia-Romagna van 140,2 naar 126, terwijl Campanië daalde van 72 naar 66,1 en Sicilië van 70,8 naar 66,9.^[6] De verhoogde concurrentie van de landen uit Oost-Europa en het Verre Oosten hebben zwaarder gewogen op Italië dan op de andere hoogontwikkelde landen, wat de export in het gedrang bracht.

Zo moest Italië, al verzwakt door tien jaar stagnering, het hoofd bieden aan de crisis met de rommelkredieten die een verwoestend effect hadden op de be- en verwerkende industrie: vergeleken met het eerste trimester van 2008 kromp de sector van de werktuigmachines en industriële uitrusting, ruggengraat van de export, in het eerste semester van 2009 met 35 %. Bijna het volledige gewicht van deze daling kwam terecht op de rug van de kleine ondernemingen. De grote bedrijven konden de mooie rol spelen door het afwentelen van hun moeilijkheden op hun externe aanhangsels, het uitschakelen van leveranciers en door delokalisering. Op dezelfde manier heeft ook de inkrimping van het krediet als gevolg van de financiële crisis veel meer gewogen op de KMO's dan op de grote bedrijven. Deze genieten van bevoorrechte banden met de banken, met gemeenschappelijke aandeelhouders of met gemeenschappelijke belangen.

Meteen maakt deze crisis duidelijk dat het hier om een ongelijke strijd gaat. Het is dus geen toeval dat het berlusconiaanse sociaal blok is verzwakt. De regering – overigens geleid door een vertegenwoordiger van het grootkapitaal – was niet bij

machte om het hoofd te bieden aan de crisis. Niet verwonderlijk dat heel wat van haar steunpilaren overliepen naar de Lega. De partij kende precies haar grote doorbraak tussen 2009 en 2010, de moeilijkste crisisjaren. Het is ook geen toeval dat de Lega op het elan van haar laatste verkiezingssucces een offensief ondernam, gericht op het veroveren van de banken in het noorden. Ze plaatsten hun mannetjes in de Stichtingen en wekten snel een stroom van verzet op vanuit het economisch-politieke establishment.^[7] Heel goed beseffend dat zijn verankering op het grondgebied verloopt via de controle op het krediet, stelde Bossi: “*De mensen vragen ons om de banken aan te pakken en wij zullen dat doen.*”^[8]

Het neocorporatistische sociaal blok van de Lega Nord en de lange overgang naar de Tweede Republiek

De voorbije jaren schoof de Liga haar secessionistische neigingen opzij en concentreerde zich op het essentiële. Op de eerste plaats heeft de partij de aversie tegen de staat, waar zij de vertolker van is, vertaald in een strategisch voorstel voor fiscaal federalisme. We moeten dit begrijpen als een instrument voor het behoud van de fiscale inkomsten in het noorden en dus in handen van de KMO's. Op de tweede plaats werkten ze aan de uitbouw van een “sociaal blok van producenten” uit verschillende klassen. Daarin zitten behalve zelfstandigen ook atypische sectoren van ondergeschikt werk, zoals de *Partite IVA*.^[9] Dit trok niet te verwaarlozen lagen van de arbeidersklasse aan. Dit soort operatie werd in de hand gewerkt door de specifieke samenstelling van de arbeidersklasse die voor 56 % werkzaam is in kleine en middelgrote ondernemingen.^[10] Deze laag van de arbeidersklasse is bijzonder gevoelig voor de ideologie van de Lega Nord, omdat de syndicale strijd en het politiek bewustzijn er minder ontwikkeld zijn dan in de grote fabrieken. Bovendien werd de operatie vergemakkelijkt door de delokaliseringen en de crisis, waardoor ze konden stellen dat arbeiders en patronaat in wezen *in hetzelfde schuitje* zaten.

De verdediging van het lokaal niveau tegen de mondialisering gaf opnieuw kracht aan de historische stokpaardjes van de Lega Nord, het protest tegen belastingen en transfers, het ware cement dat het sociale blok van de Lega Nord samenhoudt. Voegen we hier nog de xenofobe anti-immigratie opstelling aan toe. De Lega maakt daar handig gebruik van, al kijkt ze in haar concreet administratief beleid er wel voor uit – dit moet gezegd worden – om haar ideeëngoed compleet uit te voeren, bewust als ze is van het belang van de migrantenarbeiders als reservoir van goedkope arbeidskracht voor de KMO's.

Voor de verarming van de loontrekkenden concentreert het sociale blok van de Lega Nord zich op het verplaatsen van de oorzaken. In plaats van deze toe te schrijven aan de kapitalistische accumulatie (en aan het specifiek Italiaanse karakter waarin deze kapitaalaccumulatie verloopt), leggen ze de oorzaak bij andere kwesties, waarbij ze het conflict tussen loonarbeid en kapitaal vervangen door een nieuwe vorm van corporatisme.

In het neocorporatieve blok van de Lega Nord ligt de politieke leiding in handen van het kapitaal van de KMO's, terwijl de arbeidersklasse en de lagen van ondergeschikte en zelfstandige werkers een politiek en ideologisch ondergeschikte positie innemen. Er kan een link gelegd worden tussen de kwestie van de Lega Nord en het *legisme* en een centraal thema uit het marxistische politieke en sociologische gedachtegoed over de rol van de middenklassen in de kapitalistische maatschappij. Deze rol werd precies door Marx en Lenin en in Italië door Gramsci en Togliatti op de voorgrond geplaatst. Deze klassen worden politiek heen en weer geslingerd en dienden dikwijls als basis voor reactionaire massaregimes, van het bonapartisme van Napoleon III tot het fascisme. We moeten natuurlijk oppassen voor het maken van te snelle vergelijkingen, want de echte klasse waarop de Lega steunt, is niet deze van zelfstandigen of werknemers in de dienstensector, maar wel degelijk een fractie van het kapitaal. Toch is het historisch evident dat de niet-monopolistische fracties van het kapitaal altijd onder de heerschappij zaten van de dominante fractie van het kapitaal, het financierskapitaal. Het fascisme, al is het ontstaan als de vertolking van de belangen van de kleinburgerij, is zelf heel snel verworpen tot dictatuur van het financiers- en monopoliekapitaal.

Het zal vandaag belangrijk worden om na te gaan hoe de dialectiek van de allianties en de machtsrelaties tussen de Lega Nord en de rest van het economische en politieke systeem zich verder ontwikkelt. In concrete historische omstandigheden kunnen partijen die de uitdrukking zijn van de middenklassen, voor een redelijk lange tijdspanne belangrijke posities veroveren en behouden. Momenteel maken we een lange overgangperiode mee van de Eerste naar de Twee Republiek. Ze wordt precies gekenmerkt door een aantal bijzonderheden waardoor politieke krachten zich *sui generis*[\[11\]](#) kunnen affirmeren.

De zwakke plekken in de Lega-voorstellen en het antwoord van de arbeidersklasse

Toch lijkt het fiscaal federalisme momenteel schipbreuk te lijden op de klippen van het financiële *manoeuvre*[\[12\]](#) en van de Confindustria[\[13\]](#) dat volgens haar voorzitter Marcegaglia meer geïnteresseerd blijkt in het realiseren van haar globale doelstellingen dan van het federalisme.

Blijft echter het feit dat de Lega Nord een sterke aantrekkingskracht heeft bij lagen van de klassen waarop ook wij steunen. Daarom moeten we proberen het sociale blok, opgebouwd door de Lega Nord, af te breken. Hierbij moeten we vermijden ons in de verdediging te laten drukken en in het offensief gaan. Tegen het corporatisme moeten we opnieuw de klassentegenstellingen duidelijk te maken en de onverzoenbaarheid van de belangen van de loontrekkenden en de zelfstandigen met die van het kapitaal. We moeten ook opnieuw werk maken van de hereniging van de arbeidersklasse en van de verschillende lagen van loonarbeiders.

Het gevaar van de Lega Nord schuilt vandaag niet zozeer in een afscheiding – een ordewoord dat altijd klaarligt om gebruikt te worden voor propaganda- en chantagedoeleinden. Dat zou immers ingaan tegen de algemene belangen van het grootkapitaal in het noorden. Nee, het gevaar schuilt vooral in haar beslissende bijdrage aan een hervorming van de maatschappij in neocorporatieve zin en van de Italiaanse politieke instellingen in antiparlementaire en oligarchische[\[14\]](#) zin.

Een efficiënte strijd tegen de Lega Nord houdt, naast het verdedigen van de Grondwet, in dat we in staat moeten zijn helder en goed omlijnd stelling te nemen over de centrale vraagstukken van ons land, over de wanverhouding tussen het noorden en het zuiden, het fiscale vraagstuk, de delokaliseringen en de outsourcing en ten slotte de immigratie. We moeten duidelijk zeggen dat het federalisme, met andere woorden het antwoord dat de meest achterlijke fracties van het kapitaal op de crisis geven, helemaal geen oplossing is: niet alleen is de wet op het federalisme zwaar, duur en moeilijk om te realiseren, hij verergert de Italiaanse situatie. Het lokalisme en het regionalisme brengen de oorzaken van de crisis duidelijk op de voorgrond. Die liggen bij de anarchie van de kapitalistische markt en bij de typische wanverhoudingen in ons land. Daaronder valt ook de wildgroei van overheidsuitgaven en van het staatsapparaat, die niet een gevolg is van staatscentralisme, maar wel van de ondersteuning van het kapitalisme.

De oplossing zit dus niet in de federalistische hervorming, gebaseerd op een ten top gedreven regionalisme, maar wel in de bekwaamheid om de kern van het probleem aan te pakken, met name de manier waarop de staat momenteel ten dienste staat van de kapitaalaccumulatie. Wij mogen ons bijgevolg niet beperken tot het verdedigen van de eenheid van de nationale staat *tout court*. We moeten vooral theoretisch en praktisch kritiek leveren op de klassenfunctie van de staat en de overheidsschuld en in het bijzonder op de socialisering van de verliezen en op de steun aan bedrijfshervormingen (*Fiat docet* – Wat Fiat zegt...). Centraal in onze politieke voorstellen moet op de eerste plaats het herstel staan een evenwichtige fiscale druk in het voordeel van de loonarbeid en de formeel zelfstandige arbeid: een sterker progressief karakter van de belastingen, het heractiveren van de rol van de overheid bij investeringen en centrale programma's en uiteindelijk ook in een centraal geleide staatsplanning.

Dit artikel vormde een bijdrage tot de conferentie “Neoliberalisme en de aanval op de Grondwet” van de Vereniging Marx XXI op 12 juni 2010.

Domenico Moro is een econoom van Partij van Italiaanse communisten (PdCI). Hij is de auteur van ondermeer *La crise du capitalisme et Marx: abrégé du Capital rapporté au 21e siècle*, uitgeverij Delga. ISBN 978 2 915854 16 9.

Noten

[1] Giovanna Pajetta, *Il grande camaleonte*, Feltrinelli, Milano 1994.

[2] *Legisme*: een nieuw woord, afgeleid van het Italiaanse woord “lega”, de Italiaanse benaming van de partij, de Lega Nord.

[3] Op het totaal van 275 regio’s.

[4] Istat, *Jaarverslag 2009*, p. 52.

[5] Toespraak van Bossi in de Kamer in februari 1992, in U. Bossi, *Il mio progetto, discorsi sulla Padania e sul federalismo*, Sperling & Kupfer, Milaan 1996, blz. 34.

[6] Website van Eurostat.

[7] A. Carini, “Fondazioni, l’assedio della Lega”, *Affari & Finanza de la Repubblica*, 12 april 2010. “Bossi rilancia sulle banche del Nord”, *Il Sole 24 Ore*, 16 april 2010. F. Locatelli, “Lega legittima ma non si torni indietro”, interview met Giuliano Amato in *Il Sole 24 Ore*, 16 april 2010.

[8] B. Fiammeri, “Opa di Bossi sulle banche del Nord”, *Il Sole 24 Ore*, 15 april 2010.

[9] Een typisch Italiaanse vorm van freelance werkers, ruim verspreid in Italië.

[10] Istat, *Jaarrapport 2009*, p. 52.

[11] *Sui generis*: volgens eigen aard.

[12] Het Italiaanse bezuinigingsplan luistert naar de naam *manoeuvre*.

[13] Confindustria: de Italiaanse werkgeversorganisatie.

[14] Oligarchie: bestuur en macht in handen van een kleine elite.